

de baş kaldıran Hasan Han Sâlâr'la yapılan görüşmelerden bir netice alınamayınca üzerine kuvvet yollanarak isyan bastırıldı (1266/1850). Ayrıca Mâzenderan'da Molla Hüseyin Büşrûyî ve Molla Muhammed Bârfürûşî, Zencan'da Molla Muhammed Zencânî ve Neyriz'de Seyyid Yahyâ Dârâbî'nin isyanları da bastırılarak liderleri idam edildi. Mirza Takî bu şekilde bütün eyaletlerde dirlik ve düzeni sağlayıp yeni ıslah hareketleri için bir zemin oluşturmaya çalıştı.

Mirza Takî Han ülkede hemen ıslahatlara başladı. İlk olarak gelirleri arttıran ve harcamaları buna göre ayarlayan dengeli bir bütçe programını yürürlüğe koydu; endüstri ve tarımı özendirilen çeşitli kararlarla devlete yeni gelirler sağladı. Birçok kişiyi teknik eğitim almak ve öğrenim görmek üzere Rusya'ya gönderdi. Ülke genelinde imar faaliyetlerine girişti ve öncelikle Tahran'da bir çarşı ile (Bâzâr-ı Emîr) şehre su getiren bir kanal, Şiraz'da bir hisar, İsfahan'da ticarî merkez, Muhammedre'de kışla inşa ettirdi. Modern bir ordu kurmak ve askerinin eğitiminde Ruslar'la İngilizler'in etkisini azaltmak için İtalyan ve Avusturyalı subaylardan faydalandı; silâh ve mühimmat ithalatını asgari seviyeye düşürmek amacıyla Tahran, Horasan ve Azerbaycan'da fabrikalar kurdu. Yaptığı en önemli hizmetlerden biri, ülkede Avrupa tarzında ilk öğretim kurumu olan Tahran Dârülfünunu'nu kurmasıdır (1268/1852). Modern anlamda *Rûznâme-i Veşkâyi'-i İttifâkiyye* adlı ilk resmî gazetenin 1267'de (1851) yayımını da sağladı.

Dürüst bir devlet adamı olarak bilinen Mirza Takî Han, Kaçar hânedanına intisap ettikten sonra hızlı bir şekilde yükselmesiyle diğer devlet adamlarından birçoğunun kinini üzerine çekmiş, bilhassa malî alanda yaptığı reformlarla ciddi düşmanlar kazanmıştı. Sonuçta reformları daha

birinci yılını doldurmadan aleyhindeki propagandalar yoğunlaştı, çok yoğun ve verimli geçen sadâret görevine 20 Muharrem 1268'de (15 Kasım 1851) Nâsirüddin Şah tarafından son verildi. Yaklaşık iki ay sonra gönderildiği Kâşân'a bağlı Fin kasabasında şahın emriyle öldürüldü (17 Rebiülevvel 1268 / 10 Ocak 1852).

BİBLİYOGRAFYA :

P. Sykes, *A History of Persia*, London 1930, II, 339-340; Ekber Hâşimî Rafsencânî, *Emîr-i Kebîr yâ Kahramân-ı Mübâreze bâ İstî'mâr*, Tahran 1346 hş.; Hafez Farman Farmayan, "The Forces of Modernization in Nineteenth Century Iran", *Beginnings of Modernization in the Middle East* (ed. W. R. Polk - R. L. Chambers), Chicago 1968, s. 126-128, 146; Hamid Algar, *Religion and State in Iran, 1785-1906: The Role of the Ulama in the Qajar Period*, Berkeley-Los Angeles 1969, s. 135-136, 310; a.m.f., "Amîr(-e)Kabîr", *Eİr*, I, 959-963; Abbas İkbâl-i Aştîyânî, *Mîrzâ Takî Hân Emîr-i Kebîr*, Tahran 1355 hş.; Fîrîdûn Âdemiyet, *Emîr-i Kebîr ve İrân*, Tahran 1362 hş.; G. Nashat, *The Origins of Modern Reform in Iran: 1870-1880*, Urbana-Chicago-London 1982, s. 16-21, 56, 127, 141; A. K. S. Lambton, *Qajar Persia*, London 1987, s. 18-19, 23, 205; Mohammad Reza Nasiri, *Nâsireddîn Şah Zamanında Osmanlı-İrân Münasebetleri: 1848-1896*, Tokyo 1991, s. 6-7; Abdullah Müstevfî, *Şerh-i Zindegâni-yi Men*, Tahran 1371 hş., I, 65-66, 70, 74-75, 76; Mehdi Bâmdâd, *Şerh-i Hâl-i Ricâl-i İrân der Kam-i 12 ve 13 ve 14 Hicrî*, Tahran 1371 hş., I, 209-221; Hüseyin Mekki, *Zindegâni-yi Mîrzâ Takî Hân Emîr-i Kebîr*, [baskı yeri yok] 1373 hş. (Çâphâne-i Peyâm); J. H. Lorentz, "Iran's Great Reformer of the Nineteenth Century: An Analysis of Amir Kabir's Reforms", *Jr.S*, IV/2-3 (1971), s. 85-103; R. Curzon, "Mîrzâ Takî Hân Emîr-i Kebîr ez Çeşm-i Yek İngilîsî", *Âyende*, IX/6, Tahran 1983, s. 448-457; Abbas Amanat, "The Downfall of Mirza Taqi Khan Amir Kabir and the Problem of Ministerial Authority in Qajar Iran", *IJMES*, XXIII/4 (1991), s. 577-599; Muhammed Ali Ekberî, "Mîrzâ Takî Hân Emîr-i Kebîr der Terâzu-yi Tenkîd", *Târîh-i Mu'âşır-ı İrân*, VII, Tahran 1374 hş., s. 74-100; R. Levy, "Mirza Takî Han", *IA*, VIII, 362; Abdul-Hadi Hairî, "Amîr Kabîr", *Eİ² Suppl.* (İng.), s. 70-71; Ali Ekber Velâyetî, "Emîr Kebîr", *DMBİ*, X, 263-272.

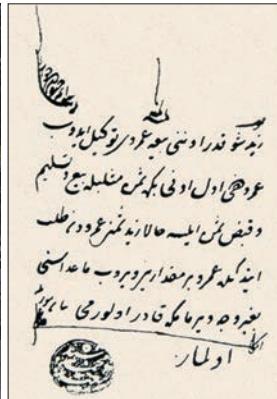
 RIZA KURTULUŞ

MİRZAZÂDE MEHMED SAİD EFENDİ (ö. 1188/1775)

Osmanlı şeyhülislâmı.

1122'de (1710) doğdu. Şeyhülislâm Mirzazâde Şeyh Mehmed Efendi'nin oğludur. Bazı kaynaklarda yanlışlıkla Batumlu Mirza Mustafa Efendi'nin oğlu olarak gösterilir (Danişmend, V, 143). 1133'te (1721) ailesinin nüfuzu sayesinde müderrislik rüsu aldı. Babası şeyhülislâm olunca (1143/1730) hâmise-i Süleymâniyye müderrisliğine yükseldi. Babasının yaklaşık sekiz ay sonra görevden çekilmesinin ardından beş yıl kadar bu rütbede bekledi. Daha sonra kadılığa geçti ve 1145'te (1732-33) İzmir kadısı, 1156'da (1743) bilâd-ı erbaadan Bursa kadısı oldu. Aynı yıl içinde Mekte kadılığı pâyesini aldı, 1161'de (1748) İstanbul kadılığına getirildi. Şâban 1171'de (Nisan 1758) Anadolu kazaskerliğine, Şevval 1173'te (Haziran 1760) ve Rebiülâhîr 1177'de (Ekim 1763) iki defa Rumeli kazaskerliğine tayin edildi. Ayrıca 1175 Muharrem'inin başlarında (Ağustos 1761) nakîbüleşraflık görevini de üstlenmişti. Zilhicce 1178'de (Haziran 1765) bu vazifeden alındıysa da 1181 yılı Cemâziyelevvel sonlarında (Ekim 1767) ikinci defa nakîbüleşraflığa getirildi. Gerek nakîbüleşraflığı gerekse kazaskerliği döneminde seyyidlerin meseleleriyle ilgilendi, bilhassa sahte seyyidlerle uğraşarak sayılarını tesbite çalıştı. Kazasker olduğu sırada Eğin kökenli bazı İstanbul sarrafının Eğin nakîbüleşraf nâibini öldürmesi davası kazasker mahkemesine intikal edince konuyu araştırıp şeyhülislâmın fetvasını da arak suçluların cezalandırılmasını sağladı (Şem'dânîzâde, II/A, s. 68).

6 Zilkade 1183'te (3 Mart 1770) Pîrîzâde Osman Sâhib Efendi vefat edince onun yerine şeyhülislâmlığa tayin edildi. O sırada hasta olduğundan "ferve-i beyzâ" denilen şeyhülislâmlık kürkü kapıcılar kethüdâsıyla evine gönderildi (a.g.e., II/B, s. 25). Görevi sırasında ilmiye mesleğinin düzen ve itibarının korunmasına dikkat etti. Hatta Mora'da büyük yararlılık gösterip 1500 askerle birlikte hizmet eden Yenişehirli Müderris Osman Efendi'nin derecesinin iki mertebe yükseltilmesi teklifine karşı çıktı; gazâda bulunan ulemâya verilecek terfiin belli olduğunu, buna göre hareket edilmesi gerektiğini söyledi. Ancak padişah Osman Efendi'ye hizmetine karşılık vezirlik rütbesini verdi. Mehmed Said Efendi'nin dört yıl sü-

Mirzazâde Mehmed Said Efendi'nin Üsküdar Sultantepe'deki çeşmesi ile bir fetvası (İlmîyye Sainâmesi, s. 540)

MİRZAZÂDE MEHMED SAİD EFENDİ

ren şeyhülislâmlığı sıhî bakımından rahatsızlıklarla geçti. Sonunda artan hastalığı sebebiyle bir süre izin alarak Üsküdar'da Sultantepe'deki konağına çekildi. Nikristen dolayı paşa kapısına, saraya ve padişah huzuruna gidemeyecek, hatta bayramlaşma merasimlerine bile katılmayacak hale geldi. Durumunu padişaha bildirerek görevden affını istedi ve 1 Cemâziyelâhir 1187'de (20 Ağustos 1773) istifa etti (a.g.e., II/B, s. 114). 18 Zilhicce 1188'de (19 Şubat 1775) vefat ederek Üsküdar Karacaahmet'te Tunusbağı aile kabristanında babasının yanına gömüldü. İlmiye mesleğinin itibarının korunması hususunda gayret sarfeden Mehmed Said Efendi, kaynaklarda ârif ve zarif bir kişi olarak tanıtılır ve özellikle ilmî rütbelerin muhafazası ve yükselmelerde usulüne uygun davranılması konusundaki hassasiyetine temas edilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Şem'dânîzâde, *Mürî't-tevârih*, II/A, s. 68, 74, 120; II/B, s. 24, 25, 37, 114; *Devhatü'l-meşâyih*, s. 103-104; Ahmed Rifat, *Osmanlı Toplumunda Sâdât-ı Kirâm ve Nakîbüleşrâflar: Devhatü'n-nukabâ* (haz. Hasan Yüksel – M. Fatih Köksal), Sivas 1998, s. 102; Ayvansarayî, *Hadîkatü'l-cevâmi'*, II, 9-10; *Sicill-i Osmani*, III, 31-32; *İlmiyye Salnâmesi*, s. 538-540; Uzunçarşılı, *Saray Teşkilâtı*, s. 51; a.mlf., *Osmanlı Tarihi*, IV/2, s. 493-494; Danişmend, *Kronoloji*², V, 143; Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar*, II, 782-783; *Kâmûsü'l-a'lâm*, VI, 4510.

MEHMET İPŞİRLİ

MİRZAZÂDE ŞEYH MEHMED EFENDİ

(ö. 1147/1735)

Osmanlı şeyhülislâmı.

Ulemâdan Mirza Mehmed Efendi'nin oğlu ve Şeyhülislâm Seyyid Fezullah Efendi'nin damadıdır. Mirzazâdeler olarak bilinen iki ayrı ilmiye ailesinden Batumlu Mirzazâdeler'le bir yakınlığı yoktur. Kaynaklarda ve bazı araştırmalarda yanlışlıkla diğer aileye nisbetle Batumlu Şeyhülislâm Mirza Mustafa Efendi'nin oğlu olarak gösterilmiştir (*Devhatü'l-meşâyih*, s. 88; *İlmiyye Salnâmesi*, s. 510; Danişmend, V, 138).

Önce ulemâ çocuklarına has bir uygulamayla tahsilini süratle tamamlayıp ruus imtihanını kazanarak mûsile-i Süleymâniyye derecesine ulaştı. Ardından kayınpederi Fezullah Efendi'nin desteğiyle "tafra" hareket yani sıra gözetmeden iltimas ve imtiyazla, beklemeksizin üst derecelere süratle yükseldi, müderrislik ve

Sultantepe'de Mirzazâde Şeyh Menmed Efendi Camii – Üsküdar / İstanbul

kadılık yaptı. 1099-1107 (1688-1695) yılları arasında Şah Hüban, Kara Mustafa Paşa, Topkapı dahilinde Ahmed Paşa, Şeyhülislâm Yahyâ Efendi ve Sahn-ı Semân medreselerinde müderrisliklerde bulundu (Şeyhî, II, 14, 141, 163, 182, 193). Havâmis-i Süleymâniyye itibarıyla Şehzade Medresesi müderrisi iken (a.g.e., II, 223) Edirne pâyesiyile İzmir kadısı olup daha sonra İstanbul kadılığı pâyesine ulaştı, Edirne ve Mekke kadılıkları da yaptı (a.g.e., II, 256, 294). Mâzuliyet dönemlerinde Maraş, Prevadi, Karaburun, Balya, Kuşadası, Gelibolu, İznik gibi kazalar kendisine arpalık olarak verildi (a.g.e., II, 306, 307, 312, 330, 342, 354, 367, 385). 1119 (1707) ve 1122 (1710) tarihlerinde İstanbul kadısı ve 5 Safer 1125'te (3 Mart 1713) Anadolu kazaskeri oldu, 1126'da (1714) azledildi (Râşid, IV, 19).

1128'de (1716) Avusturya'ya savaş ilânıyla ilgili III. Ahmed'in huzurunda toplanan fevkalâde meşveret meclisine mâzül Anadolu kazaskeri sıfatıyla katıldı. Bu toplantıda sefer için fetva veren Şeyhülislâm Menteşzâde Abdürrahim Efendi'ye karşı çıktı, ayrıca sefer taraftarı olan Sadrazam Damad Şehid Ali Paşa'ya da bunun için büyük hazırlıkların yapılması gerektiğinden bahsetti. Onun itirazları sadrazamı çok kızdırdı ve arpalığı olan Prevadi'de oturup orada dava görmekle görevlendirilerek İstanbul'dan uzaklaştırıldı (*Devhatü'l-meşâyih*, s. 88). Ancak bu durum uzun sürmedi; 10 Cemâziyelâhir 1129'da (22 Mayıs 1717) ve 13 Zilkade 1132'de (16 Eylül 1720) iki defa Rumeli kazaskeri oldu.

Bunun ardından on yıl kadar herhangi bir görev almadı. Ancak Patrona Halil İs-

yanı onun yeniden hatırlanmasına vesile teşkil etti. İsyan hareketinde gösterdiği zaaf yüzünden III. Ahmed tarafından şeyhülislâmlıktan azledilen Yenişehirli Abdullah Efendi'nin yerine getirilecek en uygun kişi olduğuna karar verildi. Mirzazâde önce bu görevi kabul etmek istemedi, fakat Rumeli Kazaskeri Seyyid Abdullah Efendi'nin ve diğer ulemânın ısrarı üzerine kimsenin kendi işine karışmaması şartıyla fikrini değiştirdi ve 17 Rebülevvel 1143'te (30 Eylül 1730) şeyhülislâm oldu. Bu son derece karışık ortamda Nevşehirli Damad İbrâhim Paşa'nın katli, ardından III. Ahmed'in tahttan indirilip yerine I. Mahmud'un geçirilmesi hadisesine şahit oldu. Onun bu hadiseler sırasında âsilerin tepkisini çekmemesi onlarla temasta bulunduğunu akla getirir. Hatta dağılma kararı alan âsilerin öncelikle kendisine başvurdukları ve ceza görmeyeceklerine dair hüccet aldıktan sonra 11 Ekim'de Etmeydanı'nı boşalttıkları bilinmektedir. Mirzazâde'nin bu sıkıntılı günlerde yapılan toplantılarda kararlı ve soğukkanlı bir tavır içinde bulunduğu kaynaklardaki bilgilerden anlaşılmaktadır (Aktepe, *Patrona İsyanı*, s. 144, 150, 163, 170). Patrona Halil başta olmak üzere âsi liderlerinin tasfiyesinde de rol oynamıştır. Ancak bu hadiseler yaşı ilerleyen Mirzazâde'yi yıprattı. Hastalığı ve gözlerindeki zaaf dolayısıyla hizmetten affını istedi. 10 Zilkade 1143'te (17 Mayıs 1731) görevden çekilip Üsküdar'da Sultantepe'deki köşkünde oturdu. Dört yıl sonra da yaşı yetmiş geçmişken Zilhicce 1147'de (Mayıs 1735) vefat etti, Karacaahmet'te Tunusbağı aile kabristanında babasının yanına defnedildi. Kaynaklarda dindar, halkın meseleleriyle ilgilenmeye önem veren, üç günde bir hatim indirecek derecede Kur'an okumaya düşkün, herkes tarafından sevilen bir zat olduğu belirtilir. Oğlu Mehmed

Mirzazâde Şeyh Menmed Efendi'nin Karacaahmet Mezarlığındaki mezar taşı